

Розділ IV. ПРОБЛЕМИ ЦИВІЛЬНОГО, ТРУДОВОГО, ЕКОЛОГІЧНОГО ТА ГОСПОДАРСЬКОГО ПРАВА

УДК 347.1

Л.А. Музика

**ПРО СУТНІСТЬ МІЖГАЛУЗЕВИХ ЗВ'ЯЗКІВ
ЦИВІЛЬНОГО ПРАВА**

У статті розкривається сутність міжгалузевих зв'язків цивільного права з іншими приватними, а також публічними галузями права у системі права України.

Ключові слова: *зв'язки, міжгалузеві зв'язки, міжгалузєва взаємодія, міжгалузєві категорії.*

В статье раскрывается сущность межотраслевых связей гражданского права с другими частными, а также публичными отраслями права в системе права Украины.

Ключевые слова: *связи, межотраслевые связи, межотраслевое взаимодействие, межотраслевые категории.*

The article describes the essence of interbranch connections of civil law and other private and public branches of law of the legal system of Ukraine.

Key words: *connections, interbranch connections, interbranch cooperation, interbranch categories.*

Уже минуло 10 років із часу набрання чинності ЦК України, і підбиваючи певні підсумки щодо цього, можемо констатувати: дотепер існує нестача системних досліджень цілої низки наукових проблем. Йдеться, зокрема, про дослідження міжгалузевих зв'язків цивільного права.

У працях вітчизняних та зарубіжних учених аналізувалися окремі питання щодо взаємодії цивільного права з іншими галузями права (конституційним, цивільно-процесуальним, сімейним, господарським, житловим, фінансовим, кримінальним, кримінально-процесуальним, адміністративним тощо). Так, ще М.М. Агарков [1] та С.М. Братусь [2] звертали увагу на схожість цивільно-правових зобов'язань і деяких податкових відносин з майновим елементом.

Останнім часом спостерігається збільшення теоретичних розробок у сфері взаємодії приватного та публічного права в цілому і виявлення міжгалузевих правових зв'язків зокрема. Однак єдиним комплексним дос-

лідженням безпосередньо міжгалузевих зв'язків цивільного права наразі є докторська дисертація російського вченого М.Ю. Челишева (2009 р.) [3]. У контексті нашого дослідження цікавими видаються також докторські дисертації з кримінального права російських вчених М.І. Пікурова (1998 р.) [4], який дослідив міжгалузеві зв'язки, зокрема, й цивільного та кримінального права, та І.В. Шишко (2004 р.) [5], яка з'ясовувала взаємозв'язок кримінально-правових та регулятивних норм у сфері економічної діяльності. Проте в українській правовій доктрині проблема міжгалузевої взаємодії не була предметом комплексного пізнання.

Завданням цієї статті є аналіз сутності міжгалузевих зв'язків цивільного права з іншими приватними, а також публічними галузями права в системі права України.

Учені протягом багатьох років розглядають цивільне право як базову складову приватного права, подекуди їх навіть ототожнюють. Досліджуючи публічні галузі права (конституційне, адміністративне, фінансове тощо), науковці займають діаметрально протилежну приватному праву позицію. При цьому і галузі приватного права, і галузі публічного права визнаються складовими єдиної системи права України, а відповідно, не можуть існувати повністю автономно одна від одної. Всі галузі права взаємодіють між собою і взаємно впливають одна на одну.

Поділ права на публічні та приватні галузі права не виключає, а навпаки – передбачає проникнення приватних начал у сферу дії правових відносин, що охоплюються публічним правом. Так, з'явилась категорія "адміністративний договір". Виділення в сучасній доктрині публічно-договірного зобов'язання як наслідок синтезу приватного та публічного права є наступною сходинкою історичного та догматичного розвитку цієї правової категорії [6, с. 87]. Обґрунтовуючи міжгалузеву природу зобов'язання, І.С. Поліщук наголошує, що запозичення не означає регулювання публічних правовідносин цивільно-правовими нормами, навпаки, техніко-юридичні прийоми, правові категорії, які до цього використовувались тільки в цивільному праві, набувають певних особливостей, відмінних рис, що дозволяє використовувати їх як міжгалузеві категорії [7, с. 58].

Так само і публічні начала проникають у галузі приватного права, зокрема, встановлюються межі прояву приватної ініціативи та відповідальність у випадку їх порушення [8]. У зв'язку із зазначеним заслуговує на увагу позиція В.П. Мозоліна, який справедливо акцентує на тому, що всі види цивільно-правової відповідальності (договірної чи позадоговірної) містять елементи як приватноправового, так і публічно-правового порядку. Відмінність лише у "дозуванні" зазначених елементів [9, с. 35]. Саме тому дослідження міжгалузевих зв'язків є надактуальною темою.

Н.С. Кузнецова влучно зазначає: часто-густо при визначенні правової природи того чи іншого цивільного нормативно-правового акта можна констатувати наявність у ньому "чужорідних" домішок у вигляді норм, у тому числі, й публічного права (адміністративного, фінансового, земельного тощо). Більше того, наголошує вчена, аналізуючи елементи механізму цивільно-правового регулювання, традиційно, в якості його невід'ємної складової розглядається використання державного примусу, що саме по собі передбачає наявність в цивільно-правових актах норм публічного права. Саме за допомогою цих норм реалізуються, зокрема, основні гарантії здійснення суб'єктивних цивільних прав [10, с. 4–5].

На думку Ю.О. Тихомирова, і в минулому, і нині відбувається "обмін" сферами і методами між публічним і приватним правом. Коли виникають нові публічні інтереси чи явища та процеси, які вимагають державного регулювання, то певні сфери правового регулювання переходять у галузь публічно-правового регулювання. Водночас випадки розширення самостійності господарюючих суб'єктів вимагають звуження державного управління та збільшення питомої ваги їх саморегуляції і такі сфери відходять до приватноправового регулювання [11, с. 5]. Такий процес, з одного боку, збагатшує і розвиває відповідні галузі права, а з іншого – потребує пильного контролю з боку правової доктрини, законодавця та правозастосовників щодо визначення дотиків перетину публічного і приватного та недопущення домінування того чи іншого там, де це не властиво відповідним відносинам, а подекуди й небезпечно.

Р.А. Майданник акцентує на тому, що місце цивільного права в системі права значною мірою визначається кореляцією суміжних сфер права, тобто здатністю правових норм різної галузевої приналежності створювати міжгалузеві зв'язки на нормотворчому та правозастосовному рівнях [12, с. 12]. У першому випадку йдеться про безпосереднє закріплення посилаць у нормах однієї галузі права на відповідні норми інших галузей права. Міжгалузеві зв'язки можна прослідкувати на правозастосовному рівні, коли права і обов'язки реалізуються примусово, зазвичай, за допомогою суду. Адже приймаючи рішення, суд застосовує норми процесуального та матеріального права.

В основі міжгалузевих зв'язків цивільного права лежить певна спільність регульованих цивільним правом та іншими правовими галузями суспільних відносин. Це проявляється, зокрема, в єдності суб'єктів і об'єктів зазначених відносин.

Також в юридичній літературі висловлюється слушна думка про те, що саме норма права виступає в ролі рівня взаємодії приватного та публічного права [13, с. 48]. Нині в системі правових норм міжгалузеве правове регулювання прослідковується чим далі чіткіше. Потребують

вирішення, зокрема, такі питання, як: поняття та види міжгалузевих зв'язків; розмежування поняття "міжгалузеві зв'язки" та суміжних категорій; можливість та умови застосування міжгалузевої аналогії; визначення галузевого пріоритету у відповідних відносинах.

Сучасна термінологічна система є вкрай суперечливою та неоднорідною. Непоодинокими є випадки, коли виникають спірні ситуації щодо правильного розуміння того чи іншого інтегрованого поняття. Це, у свою чергу, призводить до колізій при тлумаченні відповідних термінів.

Очевидно, неузгодженість при використанні термінів, які означають одне й те саме поняття у нормативних актах різних галузей права, є ключовою проблемою міжгалузевої взаємодії. Так, якщо легальне визначення інтегрованого терміна міститься у нормативному акті базової галузі права і при цьому відсутнє у нормах іншої галузі права, то зазвичай це призводить до бланкетності норм, що містять термін без його визначення [14]. Російський учений П.С. Яні вихід із зазначеної ситуації вбачає у тому, аби зміст бланкетних ознак таких норм з'ясувався не шляхом тлумачення терміна, а через звернення до нормативного акта, де цей термін використовується [15].

Поділяємо думку Л.В. Мелех про те, що необхідними умовами, які визначають можливість застосування міжгалузевої аналогії, слід визнавати: 1) дійсну неврегульованість суспільних відносин; 2) схожість методів регулювання; 3) наявність аналогічних ознак у суспільних відносинах; 4) генетичний зв'язок суміжних галузей законодавства; 5) прийняття рішення на підставі і в межах правових норм суміжних галузей законодавства, що відповідають їх цілям, принципам і загальному розумінню [16, с. 8].

На думку М.Ю. Челищева, встановлення галузевого пріоритету (частини колізійного регулювання між цивільним правом та іншими галузями права) відбувається у двох формах: 1) у вигляді правила про безпосереднє застосування цивільно-правових норм, але з можливими обмеженнями, встановленими в іншій правовій галузі; 2) у формі припису про субсидіарне застосування норм цивільного права, в тому числі й за аналогією (про застосування таких норм у суворій послідовності після застосування інших галузевих норм) [17, с. 10].

Очевидним є зв'язок цивільного права з іншими приватними галузями права, наприклад: сімейним, житловим, трудовим та господарським правом. Цивільне право є основою приватного права, провідною (базовою) галуззю у сфері приватноправового регулювання. Це зумовлює можливість застосування загальних норм і принципів цивільного права, а також його окремих інститутів у певних випадках не лише у сфері цивільно-правового регулювання, а й у сфері інших галузей приватного права [18]. Однак цим не обмежується різноманіття міжгалузевої взаємодії

цивільного права. Як відомо, ЦК України базується на Конституції України та загальновизнаних принципах і нормах міжнародного права (ст.ст. 4, 10 ЦК України), тісно взаємодіє з іншими (публічними) галузями права та забезпечується цивільно-процесуальним законодавством.

У межах матеріального права простежується збільшення кількості процесуальних норм, що є відображенням процесів диференціації та інтеграції у праві [19, с. 74]. Останні тісно пов'язані із міжгалузевими зв'язками різноманітних правових утворень [20]. Наприклад, у попередньому договорі сторони можуть передбачити порядок укладення основного договору (ст. 635 ЦК України); у договорі оренди можна врегулювати процес повідомлення про його розірвання (ст. ст. 782–784 ЦК України). Використання окремих галузевих правових конструкцій, прийомів, механізмів здійснюється із відповідною модифікацією "чужорідною" галуззю. Так, із публічного права до приватного надходить організаційний елемент – юридичні процедури. Відповідно, у певних підрозділах приватного права відбувається деяка процесуалізація [21, с. 53]. В.П. Реутов доходить висновку про предметно-функціональні зв'язки між галузями права. Також він вказує на зміну структури процесуальних галузей права під впливом змін у відповідних матеріальних галузях права і називає такий вплив "генетичними зв'язками" [22, с. 8–13].

Аналіз міжгалузевих зв'язків цивільного права і галузей процесуального права дозволяє дійти висновку про існування і фактичне використання певних цивільно-правових (цивілістичних) процедур [23, с. 4]. Доказом наведеного може слугувати інститут представництва, який варто віднести до міжгалузевого інституту. Дійсно, інститут представництва в різних галузях права має багато спільного, єдність представництва в українському праві є органічним, притаманним самій природі цього правового інституту.

Для сучасного українського права визнаються властивими численні міжгалузеві правові інститути, які, у свою чергу, не є частинами комплексних галузей права. Це, наприклад, підвідомчість юридичних справ, докази, представництво, інститути права публічної власності (державної, комунальної) тощо. Існування міжгалузевих правових інститутів не суперечить існуючому поділу системи права на галузі права та правові інститути, це інший вимір вивчення одного й того самого явища – права [24, с. 22]. Адже об'єктивний характер права передбачає існування не лише галузевих, а й міжгалузевих правових інститутів [25, с. 30]. Отже, визнання інституту міжгалузевим не є причиною виключення певних норм з відповідної галузі права. Такі норми залишаються її частиною і водночас – частиною міжгалузевого правового інституту.

В аспекті аналізованого питання необхідно розмежовувати такі поняття, як "міжгалузевий інститут" та "міжгалузеві зв'язки". У першому випадку йдеться про різновид комплексних правових утворень, що виникають на стику суміжних галузей права; на межі галузей права утворюються зони, що регламентують єдині за своєю суттю суспільні відносини. Ці відносини характеризуються певними модифікаціями, що обумовлені специфікою тієї чи іншої галузі права [26 с. 74–76]. Стосовно міжгалузевих зв'язків у праві слід зазначити, що в правовій доктрині вони визначаються як відносини взаємної залежності, обумовленості та спільності між різними правовими галузями, включаючи і їх окремі частини. Це – системні зв'язки багаторівневого характеру між правовими нормами різної правової галузевої приналежності, а щодо цивільного права – між нормами цієї галузі та інших правових утворень [17, с. 8].

Усі зв'язки у праві поділяють на зовнішні (міжсистемні) та внутрішні (внутрішньосистемні) [27, с. 64]. У першому випадку йдеться про ті зв'язки, які забезпечують гармонійне включення системи права у правову систему. Тут варто погодитись із думкою Н.М. Оніщенко: не можна забезпечити внутрішню єдність усіх чинних у державі норм права, насамперед, законодавства, стійке їх включення в інститути і галузі права, ігноруючи той факт, що сама система цих норм покладена в механізм вищого рівня, компонентами якого є не тільки норми, а й правовідносини і правосвідомість, котрі перебувають у нерозривному зв'язку [28, с. 57].

У свою чергу, завдяки саме внутрішнім (внутрішньосистемним) зв'язкам існує єдність норм, інститутів та галузей у системі права. Характеризуючи систему права як самостійне стійке утворення, слід відзначити, що норми права, які її складають, взаємоузгоджені між собою, перебувають у відносинах внутрішнього підпорядкування та взаємовпливу [29, с. 387]. Важливо також підкреслити, що дослідженню саме внутрішньосистемних зв'язків у праві традиційно приділяється максимальна увага, тоді як міжгалузеві зв'язки – це відносно нове поле для наукових пошуків.

М.І. Пікуров вважає, що всі міжгалузеві зв'язки слід поділяти на дві групи залежно від того, відображені вони в законі, чи ні. Фіксація системних зв'язків у тексті закону вимагає їх обов'язкового відображення у правозастосовному акті, в той час, як інші зв'язки, залежно від конкретних обставин, можуть зазначатися у процесі правозастосування, а можуть лише матися на увазі [4, с. 208–209]. Дійсно, такий поділ має не лише суто теоретичне, а й практичне значення. Адже динамічний розвиток суспільних відносин і правової системи не може передбачити всі можливі життєві ситуації.

Найбільш повною видається класифікація міжгалузевих зв'язків цивільного права, запропонована М.Ю. Челишевим. Так, за різними підста-

вами їх можна класифікувати на такі види: 1) залежно від тієї галузі права, з нормами якої взаємодіє в конкретній галузі цивільне право, – міжгалузеві зв'язки цивільного права з галузями приватного та публічного права; 2) залежно від специфіки їх прояву при реалізації регулятивної і охоронної функцій цивільно- правової галузі; 3) за стадіями правового регулювання; 4) за їх характером – на статичні (у законодавстві) і динамічні (під час правореалізації); 5) за характером правової галузі – зв'язку цивільного права з основними (базовими) галузями права і в рамках комплексних правових галузей; 6) залежно від тієї ролі, що притаманна відповідним міжгалузевим зв'язкам цивільного права – субординаційні та координаційні зв'язки [17, с. 9]. Автор зазначає, що така класифікація може бути доповнена й іншими критеріями поділу.

Прикладом прояву міжгалузевих зв'язків цивільного права є прями та непрямі посилання на норми, що містяться у відповідних нормативно-правових актах інших галузей права, на норми цивільного права і навпаки, в цивільно-правових нормах – на норми інших галузей права. Наведемо лише деякі випадки кореляційних зв'язків цивільного права, окремі з них можна простежити у ЦК України. Так, у ст. 9 ЦК України безпосередньо передбачена можливість субсидіарного застосування норм цього Кодексу для врегулювання відносин, які виникають у сфері використання природних ресурсів і охорони навколишнього середовища, а також до трудових й сімейних відносин, якщо вони не врегульовані іншими актами законодавства. А у ч. 2 зазначеної статті законодавець встановлює регламентацію господарських відносин ЦК України з урахуванням особливостей, що передбачені законом, зокрема ГК України.

Зв'язок з нормами адміністративного права проявляється у ст. 210 ЦК України про державну реєстрацію речових прав на нерухоме майно. Також існує тісний взаємозв'язок адміністративного і цивільного права у сфері правового регулювання підприємницької діяльності. Спільне застосування правового регулювання норм адміністративного та цивільного права у цьому випадку пояснюється тим, що підприємницька діяльність пов'язана з реалізацією як приватних, так і публічних інтересів.

Міжгалузеві зв'язки цивільного, фінансового та господарського права простежуються, зокрема, у відносинах щодо сплати податків суб'єктами підприємницької діяльності, пов'язаних з отриманням податкових пільг суб'єктами такої діяльності та у випадках бюджетного кредитування і фінансування зазначених суб'єктів [30, с. 4]. Фінансово-правове регулювання підприємницької діяльності має складний міжгалузевий характер, основний компонент якого – метод владних приписів. Водночас варто наголосити і на доволі непоодиноких використаннях у фінансовому за-

конодавстві рекомендацій, узгоджень та договірних конструкцій, яким властивий диспозитивний метод правового регулювання.

Зв'язок фінансового і цивільного права заснований на тому, що більшість відносин, які виникають у сфері фінансової діяльності держави і муніципальних утворень (тобто в тій сфері, яка окреслює предмет фінансового права), належать до майнових відносин [31, с. 39]. Фінансове право перебуває у тісному взаємозв'язку з такими публічними галузями права, як конституційне та адміністративне право, де яскраво виражений публічний, суспільний інтерес. При цьому не менш важливим є взаємозв'язок фінансового права з цивільним правом, трудовим, сімейним, екологічним та іншими приватними та комплексними галузями права.

Взаємозв'язок цивільного і трудового права реалізується, зокрема, у випадку застосування відповідних норм спадкового права, коли спадкоємець отримує право на одержання платежів на трудовправовій підставі. У такому випадку суб'єкт цивільного права має можливість отримати платіж, право на яке не вирізняється цивільно-правовим характером. Тому для здійснення права, передбаченого ст. 1227 ЦК України, необхідне спільне застосування норм ЦК України про спадкування та відповідних норм Кодексу законів про працю України щодо заробітної плати. Також варто наголосити, що в Україні не сформована одноманітна судова практика щодо відносин, коли саме трудові договори підміняються цивільно-правовими, або використовується конструкція змішаного договору, з елементами цивільного і трудового правочину [32, с. 59].

Зв'язок цивільного та кримінального законодавства передбачає, наприклад, що при визначенні кримінальної протиправності неприпустимим є наявність протиріч між відповідними кримінально-правовими заборонами та юридичними дозволами цивільно-правової природи. Звідси випливає, що кримінальне законодавство має враховувати правомірність поведінки, передбачену, зокрема, цивільним законодавством. Положення кримінального закону не повинні суперечити майново-правовим закономірностям та відображеним у цивільному праві об'єктивно-суб'єктивним характеристикам майнових зв'язків. Заборони в кримінальному праві не можуть заперечувати дозволи цивільного права і навпаки. Адже завдяки одним із них визначаються межі інших [33, с. 99]. Як справедливо стверджував Б.С. Никифоров, навряд чи можна дозволити, аби на основі одних і тих самих дій суб'єкт був визнаний винуватим у шахрайстві і водночас таким, що вчинив правомірну дію з позиції цивільного права [34, с. 104].

Міжгалузевий зв'язок з інформаційним правом проявляється, зокрема, у його міжгалузевій сутності як комплексного правового інституту, який охоплює норми конституційного, цивільного, адміністративного, трудового та кримінального права [35, с. 56–57]. Інформаційне право тісно взаємодіє з іншими міжгалузевими комплексними інститутами, на-

приклад, з правом власності, правом інтелектуальної власності (патентним правом, авторським правом тощо).

Взаємозв'язок з положеннями нотаріального права та спадкового права простежується в багатьох нормах Книги шостої ЦК України. Значимо також, що в сучасній юриспруденції нотаріальне право розглядається як комплексна галузь права, що поєднує норми, які знаходяться на межі публічного та приватного права, і має тісний взаємозв'язок з цілою низкою правових галузей, у тому числі, і з цивільним правом [36, с. 31, 33, 38; 37, с. 28].

Кілька міркувань стосовно зв'язку права соціального забезпечення та сімейного права. В юридичній доктрині право соціального забезпечення зазвичай характеризується як самостійна правова галузь, суміжна з трудовим, адміністративним і фінансовим правом. Ця галузь регулює відносини щодо соціального забезпечення громадян у грошовій формі, відносини з надання низки соціальних послуг, а також процедурні та процесуальні відносини, у межах яких встановлюються відповідні юридичні факти, здійснюється реалізація та захист права на певний вид соціального забезпечення [38]. При цьому під час врегулювання питань недержавного пенсійного забезпечення необхідне спільне застосування норм зазначених вище галузей права.

На субсидіарному характері норм цивільного права в регулюванні діяльності податкових органів акцентує, зокрема, Г.Н. Гізатулліна. Такий характер цивілістичних норм обумовлює побудову певної групи правовідносин у сфері дії податкового права на кшталт цивільно-правового зобов'язання. Автор вважає, що податкове зобов'язання має аналогічну з цивільно-правовим зобов'язанням конструкцію. Разом з тим податкове зобов'язання не є різновидом цивільно-правового зобов'язання, виникає та існує самостійно в податковій сфері і регулюється спеціальними нормами законодавства про податки і збори [39, с. 9].

Цивільно-правові терміни та поняття, що застосовуються в інших галузях права, у відповідних галузевих кодексах чи інших нормативно-правових актах фактично є посиланнями до цивільного законодавства. Однак це правило діє за умови, що законодавець для відповідної сфери правового регулювання не передбачає іншого значення терміна чи поняття [40]. Звісно, міжгалузеві зв'язки цивільного права не обмежуються лише законодавчою сферою. Як ми вже зазначали раніше, велике значення мають і міжгалузеві зв'язки на рівні правозастосування.

Насамкінець зазначимо, що нині в загальній теорії права і юридичній доктрині існують доволі розрізнені підходи щодо визначення цілої низки суміжних із міжгалузевими зв'язками понять. Зокрема, потребують ґрунтовного дослідження, визначення та уніфікації такі поняття, як: "мі-

жгалузева взаємодія", "міжгалузеві категорії", "міжгалузевий вплив", "міжгалузеві правовідносини", "міжгалузевий інститут", "міжгалузева аналогія".

Таким чином, досягнення стабільного й ефективного функціонування системи права як складової вітчизняної правової системи можливе за умови плідної співпраці законодавця, теоретиків і практиків. Їх основне завдання – обґрунтувати та розробити єдиний органічний комплекс збалансованих між собою галузей права. Саме тому необхідно особливу увагу приділяти взаємодії норм цивільного права з іншими галузями українського права, зокрема, визначити точки їх дотику, допустимі ситуації і межі взємного впливу.

Для вирішення аналізованих питань першочергове значення, на нашу думку, має належний розвиток правової політики в Україні взагалі, та цивільно-правової політики, зокрема. Правова політика, як і система права, є елементами правової системи. Досягнення правової доктрини (доктринальний рівень цивільно-правової політики), а на її базі – створення збалансованого вітчизняного законодавства (законотворчий рівень цивільно-правової політики) і покликані забезпечити цивільно-правова політика та інші галузеві види правової політики.

Використана література:

1. Агарков М.М. Обязательство по советскому гражданскому праву // Избранные труды по гражданскому праву: Т.1. – М.: ЦентрЮрИнформ, 2002. – С. 350–351. Див. також: Агарков М.М. Предмет и система советского гражданского права // Советское государство и право. – 1940. – № 8–9. – С. 62.
2. Братусь С.Н. Юридические лица в советском гражданском праве. – М.: Юрид. лит., 1947. – С. 173–174.
3. Чельшев М.Ю. Система межотраслевых связей гражданского права: цивилистическое исследование : дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.03 : Казань, 2009. – 501 с.
4. Пикуров Н.И. Теоретические проблемы межотраслевых связей уголовного права: дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.08 / Николай Иванович Пикуров. – Волгоград, 1998. – 410 с.
5. Шишко И.В. Взаимосвязь уголовно-правовых и регулятивных норм в сфере экономической деятельности : дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.08 : Екатеринбург, 2004. – 402 с.
6. Щербакова Л. Административно-договорное обязательство через призму дуализма частного и публичного права // Вестник Воронежского института МВД России. – 2012. – № 3. – С. 86–89.
7. Полищук И.С. Понятие и признаки налогового обязательства // Вестник Омского университета. Серия "Право". – Омск: Изд-во ОмГУ, 2006, № 3/4 (8/9). – С. 57–64.
8. Дарвина А. Место частного права в системе российского права // Вісник Хмельницького інституту регіонального управління та права. – 2002. –

Спецвипуск № 1 // [Електронний ресурс] — режим доступу: <http://www.univer.km.ua/visnyk/173.pdf>

9. Мозолин В.П. Гражданско-правовая ответственность в системе российского права // Журнал российского права. – 2012. – № 1. – С. 33–40.

10. Кузнецова Н.С. Гражданское право и гражданское законодательство Украины: пути развития и дальнейшего совершенствования // Збірник наукових праць за результатами міжнародної науково-практичної конференції "Актуальні проблеми цивільного права" (м. Харків, 13–14 травня 2011 р.) // Харків, 2011. – С. 3–5.

11. Тихомиров Ю.А. Публично-правовое регулирование: динамика сфер и методов / Ю.А. Тихомиров // Журнал российского права. – 2001. – № 5. – С. 3–12.

12. Майданик Р.А. Місце цивільного (приватного) права в системі права // Збірник наукових праць за результатами міжнародної науково-практичної конференції "Актуальні проблеми цивільного права" (м. Харків, 13–14 травня 2011 р.) // Харків, 2011. – С. 10–15.

13. Горшунов Д.Н. Интерес в частном праве: вопросы теории: Монография. – Казань: Казан. ун-т им. В.И. Ульянова-Ленина, 2005. – 176 с.

14. Туранин В. Некоторые проблемы употребления межотраслевой терминологии в законодательстве России // Вісник Хмельницького інституту регіонального управління та права. – 2002. – Спецвипуск № 1 // [Електронний ресурс] — режим доступу: <http://www.univer.km.ua/visnyk/185.pdf>

15. Яни П.С. Бланкетные "экономические" статьи уголовного закона // Российская юстиция. – 1995. – № 11. – С. 46–47.

16. Мелех Л.В. Законність і нетипові ситуації правозастосовного процесу / Л.В. Мелех // Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. – 2009. – № 3. – С. 1–11.

17. Чельшев М.Ю. Система межотраслевых связей гражданского права: цивилистическое исследование : автореф. дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.03 : Казань, 2009. – 42 с.

18. Майданик Р.А. Цивільне право, Загальна частина, Т. 1 : Вступ у цивільне право / Р. А. Майданик. – К., 2012. – 258 с. // [Електронний ресурс] – режим доступу: http://pidruchniki.ws/1580011946521/pravo/korelyatsiya_sfer_prava_mizhgaluzevi_zvyazki_tsivilnogo_prava#236

19. Бакулина Л.Т. Уровни реализации правовой политики в сфере частного права // Российская правовая политика в сфере частного права: Материалы "круглого стола" журналов "Государство и право" и "Правовая политика и правовая жизнь", г. Казань, Казанский (Приволжский) федеральный университет, 22 июня 2010 г. / Отв. ред. А.В. Малько, Д.Н. Горшунов. – М., 2011. – С. 67–75.

20. Чельшев М.Ю. Основы учения о межотраслевых связях гражданского права: монография / М.Ю. Чельшев. – Казань: Изд-во Казан. гос. ун-т им. В.И. Ульянова-Ленина, 2009. – 208 с.

21. Чельшев М.Ю. О методе правового заимствования в частном и публичном праве // Актуальные проблемы частноправового регулирования: Материалы Всероссийской IV научной конференции молодых ученых (Самара, 23–24 апреля 2004 г.). – Самара: Самар. ун-т, 2004. – С. 53–55.

22. Реутов В.П. Факторы, определяющие структуру отраслей права и законодательства // Актуальные проблемы юридической науки и практики: Тез. докл. науч. конф. (Перм. гос. ун-т, 16-17 октября 2003 г.). – Пермь, 2004. – Ч. 1. – 282 с.
23. Давыдова Г.Н. Юридические процедуры в гражданском праве. Общая характеристика: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. – Казань, 2004. – 27 с.
24. Решетникова И.В. Доказательственное право в гражданском судопроизводстве / Решетникова И.В. – Екатеринбург: Изд-во Гуманитарного ун-та, 1997. – 366 с.
25. Чудиновских К.А. Подведомственность в системе гражданского и арбитражного процессуального права / Чудиновских К.А. – СПб.: Издательство "Юридический центр Пресс", 2004. – 306 с.
26. Поленина С.В. Комплексные правовые институты и становление новых отраслей права / С.В. Поленина // Правоведение. – 1975. – № 3. – С. 71–79.
27. Болдарь Г.Є. Проблеми класифікації міжгалузевих зв'язків кримінального права // Кримінальний кодекс України: 10 років очікувань: тези доповідей та повідомлень учасників Міжнародного симпозиуму, 23–24 вересня 2011 р. – Львів: Львівський державний університет внутрішніх справ, 2011. – С. 63–68.
28. Оніщенко Н.М. Теоретико-методологічні засади формування та розвитку правової системи: дис. ... докт. юрид. наук: 12.00.01 / Наталія Миколаївна Оніщенко. – К., 2002. – 378 с.
29. Теорія держави і права. Академічний курс: підручник / [О.В. Зайчук, А.П. Заць, В.С. Журавський та ін.]; за ред. О.В. Зайчука, Н.М. Оніщенко. – К.: Юрінком Інтер, 2006. – 688 с.
30. Половникова Н.В. Правовое регулирование предпринимательской деятельности : гражданско-правовой и финансово-правовой аспекты : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.03 : Екатеринбург, 2008. – 228 с.
31. Финансовое право России / отв. ред. М.В. Карасева. – 3-е изд., перераб. и доп. – М.: Юрист, 2009. – 609 с.
32. Майданик Р. Застосування цивільного законодавства за аналогією / Р. Майданик // Юридична Україна. – 2009. – № 7. – С. 56–61.
33. Безверхов А.Г., Артамонова М.А. К проблеме действия Уголовного кодекса РФ в системе межотраслевых связей // Вестник Самарской гуманитарной академии. Серия "Право". – 2010. – № 1 (7). – С. 97–107.
34. Никифоров Б.С. Борьба с мошенническими посяательствами на социалистическую и личную собственность по советскому уголовному праву / Никифоров Б.С.: Отв. ред.: Кириченко В.Ф. – М.: Изд-во АН СССР, 1952. – 180 с.
35. Основи інформаційного права України: Навч. посіб. В.С. Цимбалюк, В.Д. Гавловський, В.В. Гриценко та ін.; За ред. М.Я. Швеця, Р.А. Калужного та П.В. Мельника. – К.: Знання, 2004. – 274 с.
36. Нотариальное право России: учебник для студентов юридических вузов и факультетов / Под ред. проф. В.В. Яркова. М.: Волтерс Клувер, 2003. – 408 с.
37. Теорія нотаріального процесу [текст] : науково-практичний посібник / За заг. ред. С.Я. Фурси. – К.: Алерта; Центр учбової літератури, 2012. – 920 с.
38. Болотіна Н. Б. Право соціального захисту в Україні: навчальний посібник. – 2-ге видання, перероб., доп. – К: Знання, 2008. – 663 с.

39. Гизатуллина Г.Н. Гражданско-правое регулирование деятельности налоговых органов : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.03 : Казань, 2007. – 182 с.

40. Гизатуллина Г.Н. Межотраслевые связи гражданского и налогового права в регулировании деятельности налоговых органов // "Черные дыры" в Российском Законодательстве. Юридический журнал. – М.: "ИК-Пресс", 2006, № 3. – С. 341–343.